

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye Turizmine Olası Etkileri

Tülay Güney Karabuğa & Sevinç Göktepe & Hasan Tahsin Kokonalioğlu

İstanbul Gedik Üniversitesi, Gedik Maslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, İstanbul, Türkiye
İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, İstanbul Türkiye

Doi: 10.55024/buyasambid.1102001

Makale Bilgisi

Özet

Makale geçmişi:

İlk gönderim tarihi: 11.04.2022

Düzeltilme tarihi

Kabul tarihi: 01.07.2022

Yayın tarihi: 30.06.2022

Anahatar Kelimeler:

Turizm, Savaş, Kriz, Uluslararası İlişkiler.

* Tülay Güney Karabuğa & Sevinç Göktepe & Hasan Tahsin Kokonalioğlu

E-mail address:

tulayguney@hotmail.com

sebic88@hotmail.com

htkokonalioglu@gmail.com

Orcid: 0000-0003-4577-6067

0000-0002-0856-0278

0000-0003-1687-4151

Turizmin gelişebilmek için barış ortamına ihtiyaç duyduğu yadsınmaz bir gerçektir. Bir destinasyonda barış olgusunun ortadan kalkması ve çatışmaların meydana gelmesi uluslararası turist sayılarında dalgalanmalara yol açmakta ve meydana gelen bu dalgalanmalar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri birçok yönden etkilemektedir. Bu durumda meydana gelen çatışmaların etkileri bölgesel olarak kalmamakta ve dünya genelinde hissedilebilmektedir. Savaş ortamı yalnızca turizm sektörü için değil, diğer birçok sektör için olumsuz etkileri beraberinde getirmektedir. Bu da, savaşan ülkelerin komşularının ve uluslararası ilişkiler içinde oldukları diğer ülkelerin ekonomilerini etkileyebilmektedir. Geçmişte yaşanan savaş ve karışıklıklar bu durumun örneklerini sunmaktadır. Rusya ve Ukrayna arasında başlayan ve halihazırda devam eden savaşın başta Türkiye olmak üzere birçok ülkeyi etkileyebileceği şimdiden öngörülebilmektedir.

Kırılgan yapısıyla küçük çatışmalardan bile etkilenen bir sektör olan turizmin, savaş ortamına nasıl tepki verebileceği belirsizdir. Türkiye'nin turistik talebinin büyük bir çoğunluğunu oluşturan Rusya ve Ukrayna arasında 24 Şubat 2022'de başlayan savaşın devam etmesi, Türkiye turizmi için önemli etkileri beraberinde getireceği bir gerçektir. Bu çalışmanın amacı savaşların turizm üzerindeki etkilerini kavramsal çerçevede açıklayarak, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya ve Türkiye-Ukrayna turizm ilişkileri üzerindeki olası etkilerini analiz etmektir. Bu doğrultuda Türkiye'nin her iki ülke ile geçmişten bu yana süregelen ekonomik ilişkileri ele alınmıştır. Ayrıca, araştırma sonucunda oluşabilecek olası etkilere karşı Türk turizminin gelişimine devam edebilmesi adına sektör paydaşlarına önerilerde bulunulmuştur.

Possible Effects of the Russia-Ukraine War on Tourism in Turkey

Tülay Güney Karabuğa & Sevinç Göktepe & Hasan Tahsin Kokonaloğlu

Istanbul Gedik University, Gedik Maslek School, Department of Transportation Services, İstanbul, Türkiye

Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Tourism Management, İstanbul, Türkiye

Doi: 10.55024/buyasambid.1102001

ARTICLE INFO ABSTRACT

Article history:

Received: 11.04.2022

Received in revised form

Accepted: 01.07.2022

Available online: 30.06.2022

Key words:

Tourism, War, Crises, International Relations.

* Tülay Güney Karabuğa & Sevinç Göktepe & Hasan Tahsin Kokonaloğlu
E-mail address: fyildiz@yyu.edu.tr
Orcid: 0000-0003-4577-6067
0000-0002-0856-0278
0000-0003-1687-4151

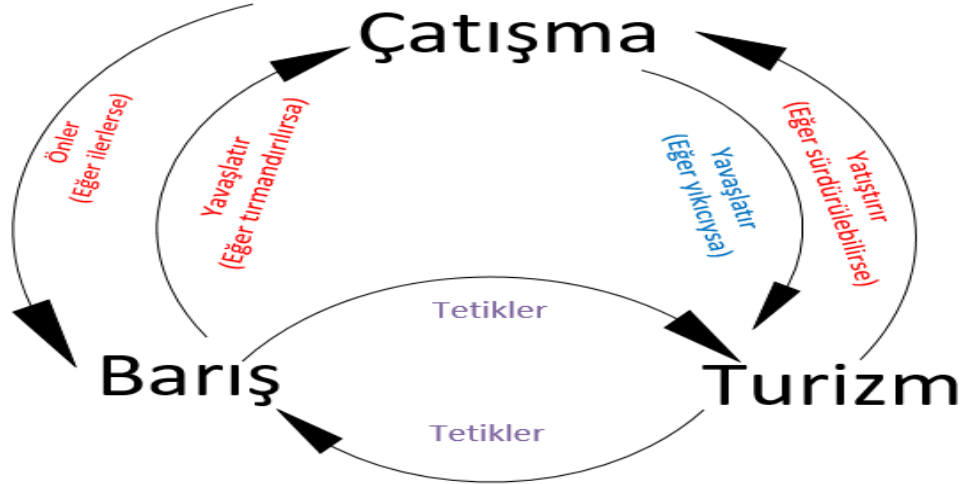
It is a stubborn fact that tourism needs an environment of peace for its development. The disappearance of the phenomenon of peace and the occurrence of conflicts in a destination cause fluctuations in the number of international tourists, and these fluctuations affect developed and developing countries in many ways. In this case, the effects of conflicts do not remain regional and can be felt worldwide. The war environment brings with it negative effects not only for the tourism sector, but also for many other sectors. This, in turn, can affect the economies of the neighbors of the warring countries and other countries with which they have international relations. The wars and conflicts in the past provide examples of this situation. It can already be foreseen that the war that started between Russia and Ukraine and is still ongoing will affect many countries, especially Turkey.

It is unclear how tourism, which is a sector that is so affected by even small conflicts with its fragile structure, can react to the war environment. It is a fact that the continuation of the war that started on February 24, 2022 between Russia and Ukraine, which constitutes the majority of Turkey's touristic demand, will bring important effects for Turkey's tourism sector. The aim of this study is to explain the effects of wars on tourism in a conceptual framework and to analyze the possible effects of the Russia-Ukraine War on Turkey-Russia and Turkey-Ukraine tourism relations. Accordingly, Turkey's longstanding economic relations with both countries since the past are discussed. In addition, suggestions were made to the stakeholders of the sector in order to continue the development of Turkish tourism against the possible effects that may occur as a result of the research.

2022 Batman University. All rights reserved

1. GİRİŞ

Doğal ya da insan eliyle olan birçok afet, turizmin akışını önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle siyasi ilişkilerden kaynaklanan karışıklıklar, terörizm ve savaş gibi unsurları içeren bir ortamda turizm hareketlerinin yapılması imkansız hale gelmektedir. Dünyanın birçok ülkesinde; savaşlar, darbeler, iç karışıklıklar ve terörün neden olduğu çalkantılı güvensizlik ortamlarının, turizmin gelişiminin önünde bir engel olduğu kanıtlanmıştır (Richter, 1980; Mansfeld, 1994; Sönmez, 1998). Upadhayaya vd. (2011)'e göre; turizm, çatışma ve barış unsurlarının birbirini etkilediği karşılıklı bir ilişki içerisinde.

Şekil 1: Çatışma, Barış ve Turizm Etkileşimi

Kaynak: Upadhayaya vd., 2011.

Çatışmalar beraberinde getirdiği anlaşmazlık ve güvensizlik ortamıyla, barışı tehdit etmeye başlayarak şiddeti tetiklediği zaman turizm sektörünün sürdürülebilir büyümesini yavaşlatmaktadır. Bununla birlikte, yönetilebilir olan küçük çatışmalar eğer zamanında ele alınır ve ilgili taraflar arasında gerekli işbirliği sağlanabilirse barış ortamına yardımcı olabilmektedir. Turizm, çatışmaların ardından ülkeler arasında sosyal ve politik uzlaşma çabalarını destekleyebilecek bir yaklaşım olarak algılanmaktadır. Turizm sürdürülebilir ilkeler ve uygulamalarla işletilebilirse, ziyaretçiler ve ev sahibi toplumlar arasındaki gerilimi azaltmada da önemli bir aktör olabilmektedir (Upadhayaya vd., 2011). Turizm ile barış karşılıklı olarak oldukça başarılı ve işlevsel bir ilişkidir. Turizm, barış ortamını bulduğunda gelişebilen ve gelişimini hızlandırabilen bir sektör olduğu gibi, varlığını sürdürebildiği bölgelerde barışın da bir elçisi konumundadır.

Bir bölgede barışın varlığı, turizm faaliyetlerinin yapılabilmesi için güven ortamını oluşturmaktadır. Destinasyonlardaki güven ortamı turist talebini etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Çünkü siyasi istikrarsızlığın hüküm sürdüğü yerlerde mevcut yönetimi zayıf göstermek ve ülkenin gelir kaybına uğramasını sağlamak amacıyla genellikle turistler hedef olarak belirlenebilmektedir. Bir destinasyonun tarihi, kültürel ya da doğal cazibeleri her ne kadar fazla olursa olsun; turistler tatillerinin ve bazen hayatlarının tehlikeye atılabileceğini düşündüklerinde, destinasyonu ziyaret etme istekleri azalmaktadır. Barış ortamının yalnızca turist alan bölgede olması turizm için yeterli değildir, aynı zamanda turist gönderen bölgenin de refah seviyesinin asgari şartlarda olması gerekmektedir (Smith, 1998; Butler & Suntikul, 2013; Yenişehirlioğlu vd., 2016). İngiliz Turist Otoritesi'ne göre, 1973'teki Yom Kippur Savaşı ve 1990 Körfez Krizi, petrol ve sigorta fiyatlarında bir artışa neden olmuş ve bunun sonucunda turist gönderen birçok ülkede ekonomik aktivitelerde bir yavaşlama meydana gelmiştir. Körfez krizi sırasında yüksek sigorta fiyatları ve Yom Kippur Savaşı'nın ardından yüksek akaryakıt fiyatları, seyahat maliyetlerinde (özellikle havayolu ücretlerinde) keskin bir artışa neden olarak turistlerin yurtdışına seyahat etme kabiliyetini azaltmıştır (Mansfeld,

1994). Bu nedenle turizm sektörünün, kargaşa ortamlarının bedelini ağır ödeyen sektörlerden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Savaşlar süregeldiği zaman boyunca turizm üzerinde olumsuz etkilere yol açmış olsa da savaşların ardından turizm hareketlerinin farklı boyutlara ulaşabildiği görülmektedir. Tarihte savaşların ardından yaşanan turizm hareketleri incelendiğinde; 1. Dünya Savaşı'nın bitimiyle turizmin hacmini ve boyutlarını ilgilendiren birtakım değişikliklerin yaşandığı söylenebilmektedir. 1. Dünya Savaşı sonrası havayolu trafiğinde oldukça büyük değişimler yaşanmış ve 1 milyon milden oluşan uçuş ağı 2. Dünya Savaşı'nın hemen öncesine kadar 234 milyon mile kadar ilerlemiştir. 1. Dünya Savaşı ve 2. Dünya Savaşı arasında endüstriyel ekonomilerin yaşadığı buhran ortamı turizm hacminde nispeten daralmalara neden olsa da 1930'lu yıllardan itibaren uygulanan planlı turizm faaliyetleri turizmin kademeli olarak gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu noktada 1939 yılında başlayan 2. Dünya Savaşı'nın turizmde bir dönüm noktası olduğu söylenebilmektedir. 2. Dünya Savaşı turizmin gelişimine 6 yıllık bir durgunluk dönemi yaşatmış olsa da savaş döneminde küresel hareketler için geliştirilen hızlı ve verimli teknolojiler, savaş bittikten sonra kitle turizmi için kullanılmaya başlanmış ve insanların savaş buhranından kurtulabilmeleri için motivasyon oluşturmuştur. Bu durum ülkelerde hem refah düzeyini arttıran hem de ekonomik kalkınmayı destekleyen yeni enternasyonalist politikaları teşvik etmeye başlamıştır (Page, 2016; Smith, 1998). Turizm hareketlerinin daha verimli yapılabilmesi için gerekli olan teknolojilerin genellikle ülkelerin savunma sanayilerine katkı sağlamak amacıyla geliştirildiği; daha sonra barışçıl amaçlarla yapılan anlaşmalar neticesinde turizmde araç olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Günümüz sivil havacılığının en büyük gelişim gösterdiği zamanların, 2. Dünya Savaşı sonrası elde kalan uçakların kitle turizmine hizmet etmek amacıyla kullanılmaya başlandığı dönemler olması bunun güzel bir örneğidir. Savaş sonrası insanların barışçıl ve umut dolu bir dünya isteğiyle beklentilerinin ve tutumlarının değiştiği ve bu durumun bir sonucu olarak savaşın gerçekleştiği bölgelerde önce iç turizmin ardından da dış turizm hareketlerinin canlanmaya başladığı görülmektedir.

Verilen bilgiler ışığında, kriz dönemlerinde proaktif davranabilmenin önemli olduğu (Göral, 2014), dolayısıyla savaşın taraflarının Türkiye ile olan ilişkilerinin ikincil veriler kullanılarak incelenmesi ve bir özet olarak ortaya konması önemli görülmüştür. Bir derleme niteliği taşıyan çalışmada, ikincil verilerin incelenmesi sonucunda Türkiye turizminin etkilenebileceği alanlar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı Türkiye'yi direkt olarak etkileyen bir durum gibi görünmemesine rağmen, yakın ilişkilerinden dolayı Türkiye, gerek Rusya gerekse Ukrayna ile sektörel anlamlarda anlaşmazlıklarla karşı karşıya kalabilecektir. Bu nedenle savaşın Türkiye turizminde oluşturabileceği olası etkilerinden sektörün en az zararla çıkabilmesi için önerilerde bulunulmuştur.

2. TÜRKİYE-RUSYA TURİZM İLİŞKİLERİ

Rusya ile Türkiye ilişkileri köklü bir geçmişe sahiptir. İki ülkenin tarihsel süreç içerisinde iş birliğine ve bazen de savaş ve rekabete dayanan komşuluk ilişkileri olmuştur (Yeşilot & Özdemir, 2016). Soğuk savaş döneminde Rusya Türkiye'yi Batı Bloku'nun bir parçası olarak değerlendirirken,

Türkiye de Rusya'yı önemli bir dış tehdit unsuru olarak görmüştür (Özdal vd., 2013). Bu ilişkiler özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin parçalanmasının ardından askeri, teknolojik ve enerji yatırımlarının paylaşımı ile güçlenmiştir. Hatta bu durumun iki ülkenin bazı alanlarda birbirlerine bağımlı hale gelmelerine bile yol açtığı görülebilmektedir (Kılıçkan, 2021). Rusya, Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında önemli bir paya sahiptir. Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında Rusya, ilk on ülke arasında yer almaktadır. İhracat kalemleri içerisinde sıklıkla; tekstil, yaş sebze-meyve, motorlu kara taşıtları, metal eşya gibi ürünler yer almaktadır (Aziz, 2017). İki ülke arasında 1984 yılında doğalgaz anlaşması imzalanmış ve bu durum enerji alanında da karşılıklı ilişkileri başlatmıştır. Türkiye, 1987 yılında tamamlanan boru hattı ile Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan üzerinden Rus doğalgazı almaktadır. Yine büyük kısmı Karadeniz'in altından geçen boru hattına sahip Mavi Akım projesi 1997 yılında imzalanmış ve 2005 yılında hayata geçmiştir. Bu projenin hayata geçirilmesiyle Türkiye ve Rusya arasında enerji alanında büyük bir ortaklık oluşmuştur (Özbay, 2011). İthalat-ihracatın ve enerji paylaşımlarının yanı sıra Mayıs 2011'de karşılıklı vize uygulamasının kaldırılması iki ülke arasındaki ilişkileri daha da güçlendirmiştir (Tokgöz, 2011).

Türkiye'nin en önemli turizm pazar payı Ruslara aittir. Türkiye'nin turistik potansiyeli, benzer destinasyonlara kıyasla Ruslar için her zaman cazip olmuştur. Neredeyse her altı Rus turistten biri ülkemizi ziyaret etmektedir. 2018 yılında Türkiye'ye gelen yabancı ülke vatandaşlarının milliyetlerine göre dağılımına bakıldığında Rusların ülkemize gelen yabancıların %15'ini oluşturduğu görülebilmektedir (Altınar, 2019). Bunun en önemli nedenlerinden biri Rusya'da kış mevsiminin uzun sürmesi, buna karşın Türkiye'de turizm sezonunun uzun olması ve her şey dahil sistemin Rus turistlere oldukça ucuz tatil imkanı sunabilmesidir (Arslan, 2013). Ayrıca turizm açısından ikili ilişkilerde madalyonun diğer yüzünü Rusya'ya seyahat eden Türkler oluşturmaktadır. Bu ziyaretlerin, turistik amaçlı ziyaretlerden daha çok iş seyahati olduğunu söyleyebilmek mümkündür (Özdal vd., 2013).

Aşağıdaki tabloda Türkiye ve Rusya arasındaki turizm ilişkilerinin seyrini etkileyen olaylar kısaca özetlenmiştir.

Tablo 1: Türkiye-Rusya İlişkileri (1980-2022)

1985-1991	<ul style="list-style-type: none">• Gorbaçov'un 1985 yılında Komünist Partisi Genel Sekreterliğine atanmasına kadar olan SSCB dönemi boyunca, SSCB'den özellikle Doğu Bloku dışına olan yurt dışı seyahatleri kısıtlanmıştır.• Rusya, Gorbaçov döneminin başlamasıyla birlikte dışa kapalı bir ülke olmaktan uzaklaşmıştır.• Yeltsin döneminde Rusya Federasyonu (RF)-Türkiye turizm ilişkileri ve seyahatler, Gorbaçov döneminin devamı şeklinde ilerlemiştir.
1991-1999	<ul style="list-style-type: none">• 1991 yılında Türkiye, Rusya Federasyonu'nun bağımsızlığını tanımıştır.• Yeltsin'in birinci başkanlık döneminde, Rus vatandaşları Türkiye'yi bavlul ticareti için tercih etmiştir.• Yeltsin'in ikinci başkanlık döneminde tatil maksatlı ziyaretler artmıştır.• 1992 yılında RF Kültür Bakanlığı ve Türkiye Kültür Bakanlığı arasında işbirliği protokolü imzalanmıştır.• 1994 yılında T.C. Hükümeti ile RF Hükümeti Arasında "Bilimsel ve Kültürel İşbirliği Yapılmasına İlişkin Anlaşma" imzalanmıştır.

- 1995 yılında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile RF Hükümeti Arasında “Turizm Alanında İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır.
-
- 2000 ve sonrası
- 2009 yılında iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 40 milyar dolara ulaşmıştır. Böylece Rusya Türkiye'nin en büyük ticaret ortaklarından biri olmuştur.
 - 2010 yılında “Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Vatandaşlarının Karşılıklı Seyahatlerine İlişkin Usullere Dair Anlaşma” imzalanmıştır.
 - 24 Kasım 2015 yılında Rus uçağı düşürülmüş ve sonucunda Türk turizmini etkileyecek yaptırımlar uygulanmıştır.
 - 2022 yılında Rusya-Ukrayna savaşı çıkmıştır.

Kaynak: Başaran ve Akdevelioğlu (2017) çalışmasından derlenmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere Türkiye ve Rusya arasında tarihten günümüze gelişen sıkı bir turizm ilişkisi bulunmaktadır. Süreç içerisinde iki ülke arasındaki turizm ilişkilerinin seyrini etkileyen bazı kriz ortamlarının yaşandığı ve bu krizlerin sadece turizm değil bir çok sektör üzerinde ciddi etkilerinin olduğu görülmüştür. Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin kırılma noktalarından biri olarak görülen olay; 24 Kasım 2015’te Rusya Federasyonu’na ait savaş uçağının yaklaşık 5 dakika ikaz edilmesine rağmen Türk hava sahasını 17 saniye boyunca ihlal etmesi sonucu düşürülmesidir (Yenişehirlioğlu vd., 2016). Rusya ve Türkiye arasında yaşanan uçak krizi ikili ülke ilişkilerinde politik krize dönüşmüş ve ülkelerin ticaret birliğini ciddi şekilde etkilemiştir (Can vd., 2019). 2013 yılında Rusya ile yapılan ticaret sonucu ihracat verileri 7.213.894 (ABD \$) iken, 2015 yılında 3.684.263 (ABD \$), 2016 yılında ise 1.792.916 (ABD \$)’na düşmüştür. İthalat verileri 2013 yılında 26.046.541 (ABD \$), 2015 yılında 20.744.050 (ABD \$), 2016’da ise 15.467.237 (ABD \$)’dir (TÜİK, 2022a). Bu krizden sonra iki ülke ilişkilerinin kötü gidişatı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Rusya Başbakanı Vladimir Putin’e gönderdiği mektubun ardından düzelmeye başlamıştır (Çelik & Koç, 2019). 2016 yılının ikinci yarısından itibaren ortaya konan bu uzlaşmacı tutumlar Türkiye-Rusya ilişkilerinde olumlu sonuçlar vermiştir. Bu doğrultuda 2017 yılında Türkiye’ye gelen Rus turist sayısı %416 artarak 2014 yılı rakamlarını geride bırakmıştır (Bayır, 2019).

2021 yılı TÜİK ithalat verilerine bakıldığında; Rusya ile olan ithalat hacminin 28.959.030 ABD doları olduğu görülmektedir. Bu veriler Türkiye’nin ithalat yaptığı 20 ülke arasında; Rusya’nın Çin’den sonra ikinci sırada yer aldığını göstermektedir. 2021 ihracat verilerine bakıldığında 5.775.897 ABD doları ile ilk 20 ülke arasında onuncu sırada yer almaktadır. 2022 yılının ocak ayı ithalat verilerine göre ise; Rusya 4.637.445 ABD dolarla birinci sırada yer almaktadır (TÜİK, 2022a). Turizm istatistiklerine göre; 2021 yılında ülkemizi ziyaret eden yabancılar arasında Rusya; 4.694.422 turist sayısı ile birinci sırada yer almaktadır (TÜİK, 2022b).

3. TÜRKİYE-UKRAYNA TURİZM İLİŞKİLERİ

Ukrayna, Avrupa Birliği ve Rusya arasında kalmış, halihazırda sahip olduğu etnik ve dini farklılaşmaların yanında demografik farklılaşmayı da deneyimlemiş; sonucunda kendi kimlikleri olarak görülen modern Ukrayna ulusunun inşa edilmesinde pek çok engelle karşılaşmıştır (Bingöl, 2014; Brzezinski, 2005). SSCB’nin yıkılmasıyla bağımsızlığını kazanan Ukrayna, komünizm sonrası

dönemde, ekonomik, siyasi, kültürel ve güvenlik açılarından Avrupa Birliği (AB) ve Rusya arasındaki sıkışıklığı en yoğun hisseden ülkelerden olmuştur (Özkural Koroğlu, 2015).

Türkiye ve Ukrayna arasındaki ilişkiler 1992 tarihinde imzalanan ve 1994 tarihinde yürürlüğe giren ‘‘Ticaret ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması’’yla başlamıştır (Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2011; Özdal & Demydova, 2011). Yapılan ilk anlaşmalarla, turizm ve inşaat sektörlerinde oluşabilecek fırsatlar ve Ukrayna’nın turizme yönelik kaynak çeşitliliği görülmüştür (Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2011). İki ülke arasında bulunan işbirliklerine bakıldığında, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİÖ), GUAM Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü, Karadeniz Deniz Kuvvetleri (BLACKSEAFOR) gibi hem doğrudan turizmi geliştirici ve teşvik edici, hem de çevrenin korunması, güvenliğin sağlanması, destinasyonlar arası entegrasyonun sağlanması gibi dolaylı yoldan turizme etki eden işbirliklerinin varlığından söz etmek mümkündür (Özdal & Demydova, 2011). Ayrıca Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (1992), Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşvik Edilmesi Anlaşması (1992), Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması (1996) ve Gümrük ve İdari Alanda İşbirliği Anlaşması düşünüldüğünde ülkeler arasındaki ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin sadece turizmle değil güvenlikle de bağlantılarının bulunduğu söylenebilmektedir (Vusata, 2019).

Ukrayna ve Türkiye arasında, 2010 yılında ‘‘Yüksek Düzeyli Stratejik Konsey’’ ile siyasi ve ekonomik ilişkiler etrafında gelişmeler hedeflenmiştir. Bu doğrultuda 2010 yılında planlanan iki ülke arasında vize muafiyeti konusu 2012 yılında uygulamaya geçmiştir. Karşılıklı vize muafiyeti sayesinde turizm faaliyetlerinde pozitif yönlü bir akış hedeflenmiştir (Özdal & Demydova, 2011). Vize muafiyetinin sağlanmasıyla iki ülke arasında etkileşimin arttığı ve pandemi öncesi döneme denk gelen 2018 yılında; Türkiye’yi 1 milyon 386 bin ve 2019 yılında 695 bin Ukraynalı turistin ziyaret ettiği görülmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021). Pandemi döneminde yayımlanan Turizm İşletme Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni (2021)’e göre; Almanya ve Rusya’dan sonra Türkiye’ye gelen en yüksek turist sayısının (7,7 milyon) Ukrayna’ya ait olduğu tespit edilmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022). 2017 tarihinde vize muafiyetine ek olarak pasaportsuz seyahat uygulamasının da kabul edilmesi, ikili ilişkilerdeki ilerlemenin göstergesi konumundadır (T.C. Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2019). Aslanhan (2021) çalışmasında, Ukraynalıların pandemi dönemi içerisinde dahi Türkiye’yi tercih ettiğinden ve 900 binden fazla Ukraynalının misafir edildiğinden bahsetmektedir.

Türkiye-Ukrayna turizm ilişkilerine, Türkiye’den gönderilen turist açısından bakıldığında; 2021 yılında yaklaşık 66 bin vatandaşın Ukrayna’ya turist olarak gittiği görülmektedir. 2021 yılı verilerine bakıldığında ise Türk turistlerin buldukları destinasyonlarda kişi başı ortalama 676 dolar harcadığı görülmektedir (TÜİK, 2022b). Ukrayna ve Türkiye arasında bulunan eğitim işbirliği sayesinde de pek çok öğrenci, ülke kültürleri arasında alışveriş sağlamak ve sektörel anlamda - havacılık, metalürji, turizm gibi- ivmelenme yaratmaktadır (Özdal & Demydova, 2011).

4. SONUÇ

TÜİK verilerine göre; Türkiye'ye en fazla turisti gönderen ülkelerden olan Rusya ve Ukrayna, 2005 yılında -vize muafiyeti öncesi- Türkiye'deki yabancı turistlerin %10,6'sını, 2019 yılında %19'unu, 2020 yılında %24,6'sını ve 2021 yılında %27,3'ünü oluşturmuştur (Eser, 2022a). Verilerde görüldüğü üzere Rusya ve Ukrayna, Türkiye'nin önemli birer turizm işbirlikçisidir. 2022 yılı ilk çeyreğinde patlak veren ve henüz sonuçlanmamış olan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ise bu işbirliği üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kavramsal çerçevede yapılan incelemelerden anlaşıldığı üzere Rusya, Türkiye'nin en büyük turizm pazarıdır. Bu nedenle Rusya-Ukrayna arasında ortaya çıkan savaşın turizm gelirlerinde ve turist sayılarında ciddi kayıplara neden olacağı düşünülmektedir. Bu savaşın olası etkilerinin neler olabileceği konusunda, 2015 yılında yaşanan ve Türkiye ile Rusya arasındaki ikili ilişkileri adeta durma noktasına getiren uçak krizi ve 19 Aralık 2016 tarihinde Rus Büyükelçisi'ne yönelik suikast girişimi fikir verebilmektedir (Deniz ve Karadağ, 2018). Bahsi geçen krizlerin sonucunda Rusya hükümeti tarafından Rus turizm şirketlerine Türkiye'ye yönelik tatil paketi satışlarının durdurulmasına yönelik çağrılar yapılması, charter uçuşların iptal edilmesi ve vizesiz seyahat imkanının askıya alınması gibi yaptırımlar açıklanmıştır. Rusya ile yaşanan kriz ve bunu izleyen seyahat yasağı sonucu turist sayılarında yaşanan düşüş açık biçimde görülmektedir (2015 yılına oranla %-321). Yılın ilk sekiz ayı Rusya'dan çok az sayıda turist gelmiştir (Yıldız & Işıldar, 2020). Öyle ki, 2015 yılında toplamda Türkiye'ye 3.649.003 Rus turist gelmişken bu rakam 2016 yılında 866.256 sayısı ile sınırlı kalmıştır (TÜİK, 2022b). Türkiye'nin özellikle son yıllardaki turizm pazar yapısı; Türkiye ile Rusya ilişkisinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Günümüzde Rusya ile Türkiye arasında herhangi bir kriz ortamı bulunmamaktadır ancak Rusya ile ilişkili olan olayların Türkiye'yi etkilemesi, Türkiye turizm pazar yapısının Rus turiste bağımlı olmasının bir sonucu olduğu söylenebilir.

Savaşın başladığı günden itibaren Rusya, gelişmiş ülkelerden ağır yaptırımlar görmeye devam etmektedir. Rusya'ya uygulanan ağır yaptırımlardan biri de ödeme işlemleri ile ilgilidir. Türkiye'de bulunan turizm işletmeleri ödeme işlemlerine gelen yaptırımlar neticesinde Rusya'daki tur operatörlerinden ödemelerini alamamaktadır. Bu durum rezervasyon iptallerinin oluşmasına yol açmaktadır. Rusya Federal Turizm Ajansı yaptığı açıklamalarda, Rusya vatandaşlarının başka bir ülkede turizm faaliyetlerine katılımlarından çok, iç turizm faaliyetlerine katılımlarını teşvik etmektedir. Tüm bu durumlar sonucunda; Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başladığı günden itibaren Rusya ve Ukrayna vatandaşları tarafından Türkiye'deki otellere yapılan rezervasyonlar iptal edilmeye başlanmıştır (Eser, 2022b).

Havayolu seyahatleri turizmin vazgeçilmez bir parçasıdır. Savaş nedeniyle Rusya ve Ukrayna hava hattında havayolu ulaşımı durma noktasına gelmiştir. Havayolu seyahatlerinin yapılamaması sadece işgal altında olan Ukrayna'nın havalimanlarının güvensizliği nedeniyle yaşadığı bir durum değildir. Rusya'ya uygulanan ağır yaptırımlardan biri de havacılık alanındadır. Rusya'ya ait uçaklar birçok ülkenin hava sahasını kullanamamaktadır. Bu durum Rusya vatandaşlarının ulaşımını ciddi anlamda etkilemekte ve seyahatlerine engel teşkil etmektedir (Freed, 2022).

Savaşın bütçeye olan ağır yükü, uygulanan yaptırımlar neticesinde ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması, ithalat-ihracat için gerekli sevkiyatın aksaklıklara uğraması ve güvensiz destinasyon profiline Rusya ekonomisini zorlu bir sürece sokabileceği öngörülmektedir. Tüm bu süreçlerin Rus halkının mutsuzlaşmasına, yerel para biriminin değer kaybetmesi sonucu ekonomik gücünü yitirmesine sebep olabileceği için turizme katılım motivasyonlarını da olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin Rusya'nın savaş ortamından etkilenmesinin kaçınılmaz olduğu görülmektedir

Ukrayna, tarih içerisinde krizlerle sıklıkla karşılaşmış bir ülkedir. Yapılan çalışmalar, Ukrayna'da ortaya çıkan krizlerin, Karadeniz havzasını da etkilediğini göstermektedir. Rusya-Ukrayna arasında ortaya çıkan bu savaşın doğrudan etkileri henüz ölçülememiş olsa da Ukrayna'nın geçmişte yaşamış olduğu politik krizlerin, farklı ölçülerde Türkiye'deki turizmi etkilediği görülmüştür (Kesimli, 2011; Derman & Ongarova, 2014). Günümüzde Ukrayna'nın yaşadığı işgal ortamında halkın can ve mal güvenliğinin tehdidi söz konusudur. Bunun yanısıra can güvenliği olmayan halkın göç ettiği görülmektedir. Bu bağlamda Ukrayna halkının direkt olarak turizme katılımlarının olumsuz etkileneceği açıktır. Türkiye'nin en fazla turist aldığı 3. ülke olan Ukrayna'nın içinde bulunduğu durumun, Türkiye'nin turizm hareketlerini olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir.

Rusya ve Ukrayna'nın savaş halinde olmasının, Türkiye turizmini olumsuz etkileyebileceği öngörülse de Türkiye'nin bu durumun üstesinden gelme potansiyeli yüksektir. Türkiye'nin hali hazırda sahip olduğu turistik cazibelerini sunabileceği farklı pazarlar bulması ve doğru stratejilerle pazarlarda rekabet üstünlüğü sağlaması Türkiye turizminin önümüzdeki yıllarda seyrini değiştirebilecektir. Türkiye'nin turizmde pazar çeşitlendirmesi yapmasının, yaşanabilecek olası kriz ortamlarında turizmi koruyucu bir önlem olabileceği düşünülmektedir. Bu sayede turistik talebin ve turizm gelirlerinin düşmesi engellenirken aynı zamanda turizm sektöründe istihdamın sürekliliği de sağlanabilecektir.

Savaşın etrafında ister istemez oluşan kriz ortamının, yalnızca turizm sektöründe değil pek çok sektör üzerinde etkiler yaratacağı söylenebilir. Ancak bu durumun tam olarak olumlu ya da olumsuz bir sonucunun henüz varlığından söz etmek mümkün değildir. Burada turizm ile dolaylı ilişkisi olan ve dikkat çekilmesi gereken bazı ithalat ve ihracat alanları olduğu düşünülmektedir. İthalat alanlarında olası birim maliyetlerin yükselmesinin işletme giderlerinde artışa sebep olabileceği ve bu durumun önlenmesi için belirli tedbirler alınması söz konusu olabilir. Özellikle gıda ve enerji alanları Ukrayna'dan ve Rusya'dan yapılan önemli ithalat kalemlerini oluşturmaktadır. Uzun vadede tarım yatırımlarının ve üreticiden tedarik imkanlarının artırılmasının olası kriz ortamlarında turizm işletmeleri için koruyucu olacağı düşünülmektedir. Turizm işletmelerinin, gıda alanında oluşabilecek açıkları için Türkiye'nin mevcut potansiyelinin değerlendirilerek, ihtiyaçlarını yerli üreticiden karşılamaya teşvik edilmesi önerilmektedir. Ayrıca Rusya ile enerji alanında oluşabilecek herhangi bir olumsuz durumun, turizm işletmelerini etkileyebilecek potansiyelde olabileceği öngörülmektedir. Bu anlamda yenilenebilir enerji kaynakları hem organizasyonel hem de çevresel süreçlere oldukça

faydalıdır. Bu nedenle Türkiye’de bulunan turizm işletmelerinin olabildiği kadar kendi yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmaya ve yeni yatırımlar yapmalarına teşvik edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Oluşan kriz ortamlarının sıklıkla olumsuz etkileri düşünülse de farklı fırsatların da ortaya çıkabileceği göz ardı edilmemelidir (Augustine, 2000: 13). Dünya tarihinde yaşanmış büyük savaşların sonrasına bakıldığında, savaşlarda duyulan ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıkmış pek çok teknolojinin turizmi de dolaylı yoldan geliştirdiği söylenebilmektedir (Erkmen, 2019: 19). Tasarlanacak yeni plan ve ortamlar ile geleceği şekillendirmek ve krizlerden fayda sağlamak mümkündür (Göral, 2014). Bu bağlamda savaş sonrası dönemlerde, hem toplumsal belleğin aktarılması hem de insanların meraklarını giderebilmek amacıyla (Alili, 2017) acenteler tarafından savaşın olduğu destinasyonlara hüzün turizmi rotaları planlanabilecektir. Aynı zamanda savaşlar sonrasında sosyal turizm, gençlik yurtları, kamp ve karavan kullanımında ve tur sayılarında artışlar, yeni konaklama biçimleri, internetin geliştirilmesi sayesinde bilgiye kolay ulaşım gibi yenilikler de görülmüştür (Sarı Çallı, 2015). Savaşın tarafları göz önünde bulundurulduğunda özellikle Türkiye’nin savaş sonrası bir kaçış destinasyonu olabileceği düşünülmektedir.

Çalışma süresince yapılan literatür araştırmalarında savaş ve turizm ilişkisini inceleyen çalışmaların sayısının oldukça az olduğu ve var olan çalışmaların ise savaşların turizm üzerindeki etkilerinden çok hüzün (savaş) turizmine odaklandığı görülmektedir. Bu nedenle araştırmacılara öneri olarak; olası kriz ortamlarında hem yerel hem küresel konjüktürde turizmin korunmasına ve geliştirilmesine yönelik araştırmalar yapmalarının faydalı olabileceği düşünülmektedir. Özellikle savaş döneminde Türkiye’ye ziyarete gelmiş Rusya ve Ukrayna vatandaşı olan turislerle yapılabilecek çalışmalar savaş döneminde turist psikolojisini ve tutumunu ortaya koyabilecek nitelikte olacaktır.

5. KAYNAKÇA

- Alili, M. (2017). Avrupa’daki ve Türkiye’deki Hüzün Turizmi Destinasyonlarının Karşılaştırması Üzerine Teorik Bir Çalışma. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 37-50.
- Altınar, A. (2019). Turizm ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1969-2018). *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(2), 114-133.
- Arslan, M. (2013). Türkiye’nin Rusya ile Ekonomik İlişkileri ve Bu İlişkilerin Rusya Federasyonu’nda Yaşayan Türk Dilli Halklara Yansımaları. *Coğrafya Dergisi*, 0(26), 46-75.
- Aslanhan, U. (2021). Türkiye Ukraynalılar İçin 2020’de Bir Numaralı Turizm Durağı Oldu. 02 28, 2022 Tarihinde Anadolu Ajansı: <https://Www.Aa.Com.Tr/Tr/Turkiye/Turkiye-Ukraynalilar-Icin-2020de-Bir-Numarali-Turizm-Duragi-Oldu/2106018>
- Augustine, N.R. (2000). *Önemeye Çalıştığınız Krizi Yönetmek* (Çev. Salim ATAY). Kriz Yönetimi, Mess Yayınları.

- Aziz, A. (2017). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Kafkasya'daki Ahıska Bölgesi. 11-13 Mayıs 2017 Erzincan Bildiriler Cilt 2, 89-99.
- Başaran, A. ve Akdevelioğlu, A. (2017). Uluslararası Turizm ve Uluslararası Barış: Rusya Federasyonu'ndan Türkiye'ye Ziyaretçi Akımı Örneği, 1992-1999. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 28(2), 244-256. <https://doi.org/10.17123/atad.362498>
- Bayır, M. (2019). Rusya'nın Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı (2002-2016). *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 239-261. <https://doi.org/10.18657/yonveek.347671>
- Bingöl, O. (2014). Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 41, 15-38. <https://doi.org/10.12787/KARAM826>
- Brzezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklikleri*. (Y. Türedi, Çev.) İnkılap Yayınları.
- Butler, R. & Suntikul, W. (Eds.). (2013). *Tourism And War (Vol. 34)*. Routledge.
- Can, E., Özmutlu, S. Y. ve Aykaç, C. (2019). Politik İklim Değişikliklerinin Ülkelerarası Ticaretle İlişkisi: Türkiye Rusya Uçak Krizi Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme. *Siyasal: Journal Of Political Sciences*, 28(1), 1-18.
- Çelik, M. S. ve Koç, R. (2019). Türkiye ve Rusya Arasındaki Uçak Krizinin Borsa İstanbul (BİST) Turizm ve Enerji Şirket Hisselerine Etkisi Üzerine Bir Event Study Analizi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 1-15.
- Deniz, T. ve Karadağ, D. (2018). Politik Çatışmaların ve Terörizmin Turizm Sektörüne Etkileri: 2010-2017 Türkiye Örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(40), 61-74.
- Derman, G. & Ongarova, Y. (2014). Ukrayna'da Siyasi Kriz. *Journal of Black Sea Studies*, 42, 11-23.
- Erkmen, A. (2019). Uluslararası Turizmin Tarihi Gelişim Süreci. Akın, A. içinde, *Uluslararası Turizm Uygulamaları* (s. 3-34). Ankara: İksad Yayınevi.
- Eser, E. (2022a). Ukrayna: Krizin Faturası Türkiye'ye Çıkabilir. 02 28, 2022 tarihinde, Dw: <https://Www.Dw.Com/Tr/Ukrayna-Krizin-Faturas%C4%B1-T%C3%Bcrkiyeye-%C3%A7%C4%B1kabilir/A-60883198>
- Eser, E. (2022b). Türkiye: Rezervasyonlara Savaş İptali. 14.03.2022 tarihinde, Dw: <https://Www.Dw.Com/Tr/Rezervasyonlara-Sava%C5%9f-İptali/A-61066640>
- Freed, J. (2022). Explainer: How Sanctions Against Russia Are Battering The Global Aviation Industry. 12.03.2022 tarihinde Reuters: <https://Www.Reuters.Com/Business/Aerospace-Defense/How-Sanctions-Against-Russia-Are-Battering-Global-Aviation-Industry-2022-03-08/>
- Göral R. (2014). Turizm Sektöründe Stratejik Kriz Yönetimine İlişkin Bütünsel Bir Çerçeve. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(2014), 89-101.

- Kesimli, İ. (2011). Turizm Perspektifinden Politik Krizlerin Ekonomiye Yansımaları. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 1(1), 25-42.
- Kılıçkan, Z. Y. (2021). Uçak Krizi Öncesi ve Sonrasında Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerinin Analizi. *Third Sector Social Economic Review*, 56(2), 1284-1312. 10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.21.06.1402
- Mansfeld, Y. (1994). The Middle East conflict and tourism to Israel, 1967–90. *Middle Eastern Studies*, 30(3), 646-667. <https://doi.org/10.1080/00263209408701016>
- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı. (2011). Ukrayna Ülke Raporu. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı.
- Özbay, F. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010. *Bilge Strateji*, 3(4), 35-77.
- Özdal, H., & Demydova, V. (2011). Türkiye Ukrayna İlişkileri: Yüksek Potansiyel, Düşük Voltaj. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Avrasya Araştırmaları Merkezi.
- Özdal, H., Özertem, H. S., Has, K. ve Demirtepe, M. T. (2013). Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine. International Strategic Research Organization (Uşak).
- Özkural Köroğlu, N. (2015). Avrupa Birliği ve Rusya'nın Güç Alanları Arasında Kalan Ukrayna'da Yaşanan Halk Ayaklanmaları: "Turuncu Devrim" Ve "Meydan Devrimi". *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 31-52.
- Page, S. (2016). *Turizm İşletmeciliği*. Nobel Yayınevi.
- Richter, L. K. (1980) The Political Uses Of Tourism: A Philippine Case Study. *The Journal Of Developing Areas* 14(2), 237-257.
- Sarı Çallı, D. (2015). Uluslararası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye'nin Konumu. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 4(1), 4-28.
- Smith, V. L. (1998). War And Tourism: An American Ethnography. *Annals Of Tourism Research*, 25(1), 202-227. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00086-8](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00086-8)
- Sönmez, S. (1998). Tourism, Terrorism And Political Instability. *Annals Of Tourism Research*, 25(2):416. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(97\)00093-5](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(97)00093-5)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2021). Ukrayna'nın Ekonomisi. 02 28, 2022 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/ukrayna-ekonomisi.tr.mfa>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2021). Ukrayna'nın Ekonomisi. 02 28, 2022 tarihinde <https://Www.Mfa.Gov.Tr/Ukrayna-Ekonomisi.Tr.Mfa>
- T.C. Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2019). Ukrayna'nın 2018 Yılı Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri. T.C. Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği.

- T.C. Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2019). Ukrayna'nın 2018 Yılı Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri. T.C. Kiev Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). 2021 Yılı Aralık Ayı Turizm İşletme Belgeli Konaklama İstatistikleri Bülteni. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2020). Ukrayna Ülke Profili. T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü.
- Tokgöz, D. E. (2011). Dünden Bugüne Türkiye-Rusya Ekonomik İlişkilerinde Üç Büyük Dönem. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 6-14.
- TÜİK (2022a). <https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ocak-2022-45536>, E.T. 04.03.2022.
- TÜİK (2022b). <https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Turizm-Istatistikleri-Iv.Ceyrek:-Ekim-Aralik-Ve-Yillik,-2021-45785>, E.T. 04.03.2022.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022a). Aylara Göre Turizm Gideri, Ziyaretçi Sayısı ve Kişi Başı Ortalama Harcama 2012-2021. Türkiye İstatistik Kurumu.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2022b). Gidilen Ükelere Göre Yurt Dışına Giden Vatandaşlar (2020 ve Sonrası). Türkiye İstatistik Kurumu.
- UNWTO (2006). *Tourism Highlights 2006 Edition*. Madrid, Spain.
- Upadhayaya, P. K., Müller-Böker, U. & Sharma, S. R. (2011). Tourism amidst armed conflict: Consequences, copings, and creativity for peace-building through tourism in Nepal. *The Journal of Tourism and Peace Research*, 1(2), 22-40. 10.5167/uzh-42464
- Vusata, A. (2019). *Ukrayna ve Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yenişehirlioğlu, E., Salha, H. ve Şahin, S. (2016). Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Rusya'nın Değişen Yüzü ve Bu Değişimin Türkiye Turizmüne Etkileri. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(03), 74-83.
- Yeşilot, O. ve Özdemir, B. (2016). Türk-Rus İlişkilerinin Geleceği: Rekabet Mi? İş Birliği Mi? *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 55-73.
- Yıldız, Ö. Ve Işıldar, P. (2020). 2016 Türkiye Turizm Krizi Üzerine Bir İnceleme. *Journal Of Yaşar University*, 15(59), 407-425.